

MAREK KRAJEWSKI

Wrocław

Z teorii łacińskich zdań warunkowych



Badania naukowe z zakresu archaicznej literatury łacińskiej nie mogą być kompetentnie prowadzone bez znajomości metryki i gramatyki historycznej języka łacińskiego. Archaiczne fakty językowe muszą być interpretowane na różnych płaszczyznach, a zatem trzeba je ujmować z punktu widzenia różnych podsystemów języka. Profesor Władysław Strzelecki był znakomitym znawcą tych zagadnień. Gramatyka historyczna, jako swoista wielokrotność gramatyki opisowej¹, zakłada oczywiście doskonałą znajomość tej ostatniej. Potwierdzeniem tej oczywistej konstatacji jest Władysława Strzeleckiego przyczynek do teorii łacińskich zdań warunkowych.

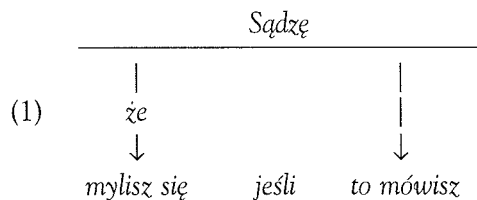
Recenzując Jana Safarewicza opracowanie historycznej składni łacińskiej², profesor Strzelecki zauważa pewną ciekawą prawidłowość dotyczącą IRR³ w uzależnieniu od *verbum regens*: „(...) podręczniki gramatyki tradycyjnej uczyły, że przy przejściu okresu nierzeczywistego na składnię *acc. c. inf. con. imperf.* wyraża się przez formę *-urum esse*, a *con. plusquamperf.* przez *-urum fuisse*. Zwrócono jednak uwagę, że pierwsza część tego twierdzenia ma podstawę bardzo kruchą, bo opiera się na jednym tylko miejscu autora i to dość niepewnym pod względem krytycznym. Wydaje się więc badaczom, i to zdaje się słusznie, że forma na *-urum fuisse* była równoważnikiem tak *con. imperf.*, jak i *plusquamperf.*”⁴. Wypowiedź ta dotyczy następującego zjawiska:

¹ W. Mańczak, *Problemy językoznawstwa ogólnego*, Wrocław 1996, s. 7.

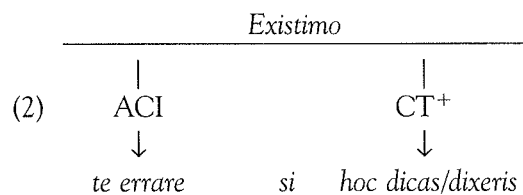
² W. Strzelecki (rec.), J. Safarewicz, *Gramatyka historyczna języka łacińskiego. Cz. II: Składnia*, Warszawa 1950, „Eos” 44, 1950, z. 2, s. 120–132.

³ Wykaz skrótów: IRR = modus *irrealis*; POT = modus *potentialis*; REAL = modus *realis*; S = zdanie nadrzędne; s = zdanie podrzędne; s_{gr} = poprzednik; $A \downarrow B$ = B jest uzależnione od A; $A \Rightarrow B$ = jeżeli A, to B, gdzie A i B są dowolnymi zdaniami; CT = *consecutio temporum* – respektowane (CT⁺) lub nie (CT⁻).

⁴ W. Strzelecki, *op. cit.*, s. 123–124. Do artykułu: M. Krajewski, *Die griechischen und lateinischen Sprachstudien an der Universität Wrocław*, [w:] *Wratislaviensium studia classica*.



Tłumacząc (1) na łacinę, otrzymujemy:

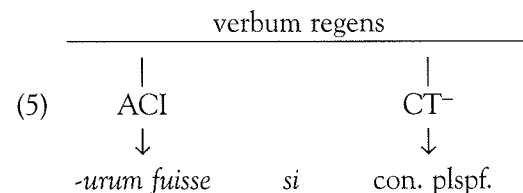


Okres warunkowy w (2) może być zidentyfikowany jako REAL lub POT. Po usunięciu *verbum regens existimo* otrzymujemy:

(3) *Tu erras, si hoc dicis* (REAL)

(4) *Tu erres/erraveris, si hoc dicas/dixeris* (POT)

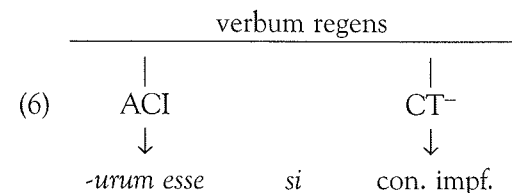
W uzależnieniu od *verbum regens existimo* oba okresy (3) i (4) są w (2) nie do odróżnienia, ponieważ w obu poprzednik (S_{SI}) przybiera con. zgodnie z zasadami CT (CT⁺), narzuconymi przez czas, w jakim występuje *verbum regens*. IRR w sytuacji uzależnienia następnika od *verbum regens* (S↓IRR) różni się od REAL i POT właśnie nierespektowaniem CT. Gramatyki szkolne, nazwane przez W. Strzeleckiego „tradycyjnymi”⁵, podają dwojakie występowanie zjawiska S↓IRR:



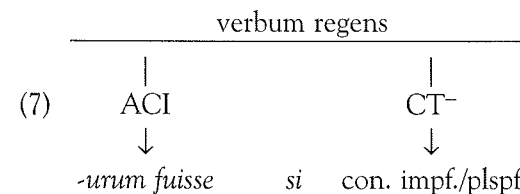
Classics at the Universitas Leopoldina, Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2004 (Acta Universitatis Wratislaviensis 2699, Classica Wratislaviensia 25), s. 79–85, skrótkowo omawiającego m.in. pogląd W. Strzeleckiego na temat S↓IRR, wkradł się błąd: zamiast *-urum esse* powinno być tam oczywiście *-urum fuisse* (*ibidem*, s. 84).

⁵ W. Strzelecki, *op. cit.*, s. 123.

oraz:



W. Strzelecki podaje w wątpliwość królujące w szkolnych gramatykach łacińskich zasady (5) i (6), jako oparte na niepewnej atestacji, i przyjmuje:



uzasadniając ją powszechną akceptacją uczonych⁶.

Nie jest ona jednak wcale powszechna. Za (5) i (6) opowiadają się: Hermann Menge⁷, Zygmunt Samolewicz i Tadeusz Sołtysik⁸ oraz Robert K. Zawadzki⁹. Zasadę (7), czyli dopuszczalność w następniku jedynie formy *-urum fuisse*, respektują naukowe gramatyki Raphaela Kühnera i Carla Stegmann¹⁰, S.I. Sobolevskiego¹¹ oraz Johanna Baptista Hofmanna i Antona Szantyr¹², a ze szkolnych – popularna gramatyka Jana Wikarjaka¹³.

⁶ *Ibidem*, s. 123–124.

⁷ H. Menge, *Repetitorium der lateinischen Syntax und Stilistik*, Wolfenbüttel 1908⁹, s. 385.

⁸ Z. Samolewicz, T. Sołtysik, *Składnia łacińska*, oprac. K. Bielawski, A. Gorzkowski, wyd. I poprawione, Bydgoszcz 2000, s. 179.

⁹ R.K. Zawadzki modyfikuje nieco zasady (6) i (7), uznając, że „jeżeli w poprzedniku jest *coniunctivus imperfecti*, to w następniku kładzie się (zamiast *coniunctivi imperfecti*) następujące infinitiwy: *-urum esse* lub (niekiedy): *-urum fuisse*” (R.K. Zawadzki, *Praktyczna składnia łacińska*, Częstochowa 2003, s. 392).

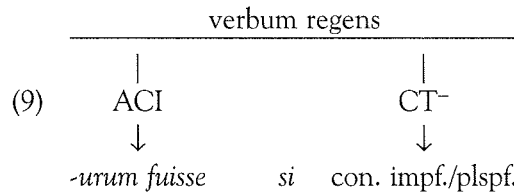
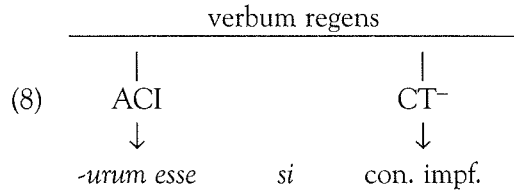
¹⁰ R. Kühner, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*, 2. Bd.: *Satzlehre*, 2. Aufl. in zwei Teilen neubearbeitet von C. Stegmann, 2. Teil, Hannover 1914, s. 405.

¹¹ S.I. Sobolevski, *Gramatika latinskogo jazyka*, čast pervaja (teoretičeskaja): *Morfologija i sintaksis*, Moskva 1948³, s. 357–358.

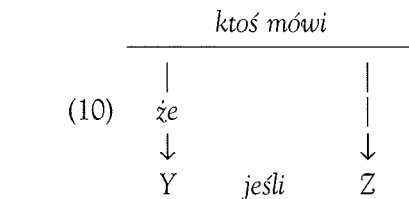
¹² J.B. Hofmann, *Lateinische Syntax und Stilistik* von J.B. Hofmann, neubearbeitet von A. Szantyr, München 1963–1964 (*Handbuch der Altertumswissenschaft*, begründet von I. von Müller, erweitert von W. Otto, fortgeführt von H. Bengtson, 2. Abt., 2. Tl., 2. Bd, 1.–2. Lieferung), s. 665: „Klassisch dagegen herrscht der ausschließlich als Vertreter des Irrealis gebrauchte Infin., auf *-urum (-urus) fuisse*, und zwar gleichzeitig für den Irrealis der Gegenwart und den der Vergangenheit”.

¹³ J. Wikarjak, *Gramatyka opisowa języka łacińskiego*, Warszawa 1992⁶, s. 143.

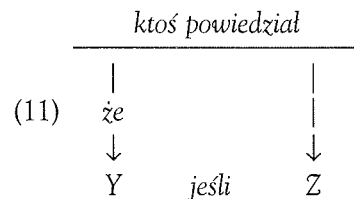
Wyżej zostały przedstawione trzy zasady odnośnie S↓IRR, mianowicie (5), (6) i (7). Ponieważ (5) zawiera się w (7) mamy de facto dwie zasady:



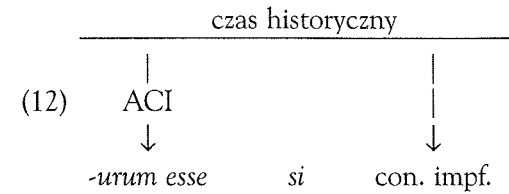
Obie zasady są ilustrowane w literaturze łacińskiej wyłącznie w kontekście *oratio obliqua*, czyli w sytuacji przytaczania cudzych wypowiedzi. Zawsze przyjmują one schemat:



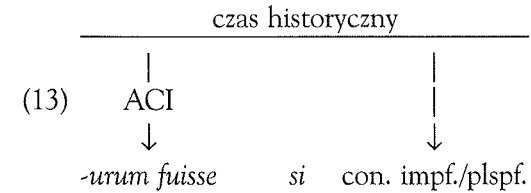
albo



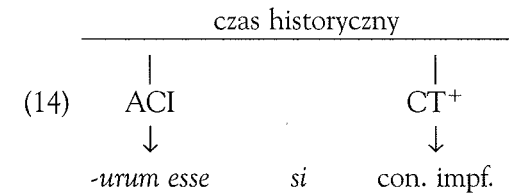
We wszystkich łacińskich egzemplifikacjach zasad (10) i (11) mamy wyłącznie sytuacje, kiedy verbum regens przybiera czas przeszły lub – traktowany jako przeszły – praesens historicum. Reguła (8) oraz reguła (9) przybierają zatem postać:



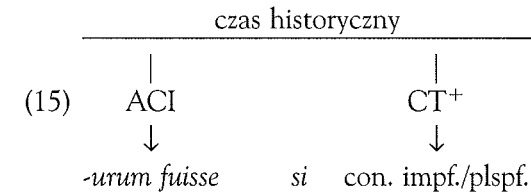
oraz:



Co się zmieniło w (12) i (13) w porównaniu z (8) i (9)? W (8) i (9) jest CT⁻, natomiast w (12) i (13) – CT⁺. Nieistotne jest, czy CT⁺ w (12) i (13) jest przypadkowe, czy też konieczne. Nie wdając się w rozważania semantyczne, jedno jest pewne: z formalnego punktu widzenia CT w (12) i (13) jest respektowane. Po uwzględnieniu tej informacji otrzymujemy:



oraz:

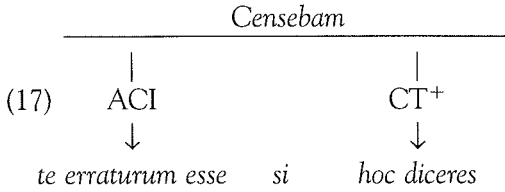


Po tych przekształceniach zasada (15) pozostaje jedyna w swoim rodzaju i z niczym nie może być pomyłona, ponieważ posiada jedyny w swoim rodzaju wyznacznik *-urum fuisse*. Natomiast zasada (14) staje się niejednoznaczna, ponieważ identycznie może wyglądać produkt prawidłowej transformacji REAL w S↓REAL na przykład¹⁴

(16) *Si hoc dices, errabis*

¹⁴ Za: R. Kühner, *op. cit.*, s. 406.

w strukturę:



w której spełniony jest warunek reguły (12), tzn. $\text{con. impf.} \Rightarrow \text{-urum esse}$.

Wobec identyczności formalnej (14) = S↓IRR oraz (17) = S↓REAL zasada (14) nie jest jednoznaczna, ponieważ nie tylko IRR jest definiowany przez następnik na *-urum esse*, a ponadto CT (z formalnego punktu widzenia) jest zachowane i w (14), i w (17). Wobec tego jedynym ścisłym rozróżnieniem formalnym jest zasada (15), której zwolennikiem był profesor Władysław Strzelecki. *Quod erat demonstrandum*.